

Trávníček, František

Vliv humanismu a Jednoty bratrské na spisovný jazyk

In: Vondrák, Václav. *Vývoj současného spisovného českého jazyka*. Brno: Filozofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1926, pp. [13]-31

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118640>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II.

Vliv humanismu a Jednoty brátrské na spisovný jazyk.

5. Na další osudy českého spis. jazyka mocně působili dva činitelé, a to humanismus a Jednota brátrská. S počátku se oba stavěli přímo nepřátelsky proti sobě a teprve časem se sblížili na české půdě k velikému prospěchu českého písemnictví (Blahoslav, Žerotín, Komenský). Tito činitelé charakterisují dobu od konce stol. XV. až do první (vlastně druhé) třetiny stol. XVII. (ba ještě dále). Poněvadž nám poskytovali po dvě století své nejlepší plody literární, měli nepochybně veliký vliv i na spisovný jazyk. Nejvyššího stupně svého vývoje dosáhli ke konci stol. XVI. V druhé třetině stol. XVII. byli oba na české půdě vyhlazeni (Čas 1895, čís. 10, 148).

Humanismus.

6. Počátky humanismu v Čechách z pochopitelných příčin byly velmi těžké. První pokusy Karla IV., usilující o jeho zavedení na českou půdu, nebyly dosti intenzivní. Za válek husitských v XV. stol. nebylo lze na humanismus mysliti. A později kališníci měli k humanismu jistou nedůvěru, ježto s počátku stál pod ochranou římské církve a do Čech byl přenesen převážně přičiňením katolíků. Konečně i ta okolnost, že hlavním prostředkem humanismu byla latina, oficiální řeč církve římské, ztěžovala rozvoj humanismu u nás.

Hlavním představitelem humanismu v Čechách v l. 1480—1510 byl Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic. On je jeden z těch humanistů, jimž se každá jiná řeč, i jejich mateřština, ve srovnání se světovou latinou zdála více méně barbarská. V la-

tinské próze a poesii usiloval jen o pěkný, uhlažený výraz. Že činnost těchto humanistů nebyla českému jazyku na prospěch, je na bíle dni. Ale hlásili se již nyní k slovu i takoví, kteří chtěli na podkladě humanistického vzdělání vzdělávati a zdokonalovati češtinu.

K těmto mužům náleží Viktorin Kornel ze Všehrd (od r. 1494)¹, jehož próza je vzorná. Pak Řehoř Hrubý z Jelení, jenž pořídil četné překlady z latiny; v jeho spisech však jsou nezřídka latinismy. Zvláště pak Václav Pisecký, jehož čeština rovněž byla vzorná. Do počátku nové naší literatury se nenašel nikdo, kdo by s ním v té věci mohl závoditi. Mezi přetitele českého jazyka náleží také Mikuláš Konáč z Hodištkova, jehož čeština však již není bezvadná. Překlady starých klasiků, pocházející od těchto mužů, se však nerozšířily. Zachovaly se jen v rukopisech. Mezi inkunabulemi, nehledíme-li k bajkám Ezopovým, nenalzáme žádné dílo antické literatury². Dokonce ještě v prvních desetiletích stol. XVI. humanismu se v Čechách nedařilo; ani tehdy se nemohl pevně ujmouti. Známý humanista Zikmund Hrubý z Jelení (1497—1554) musil odejít na studie do ciziny.

7. Většího rozšíření dočkal se humanismus teprve na konci vlády Ferdinanda I. (1526—1564), kdy v něm našel svého ochránce a v Janu st. Hodějovském z Hodějova svého mecenáše. Český jazyk neměl z něho ani nyní vůbec užítku, poněvadž jeho mnozí stoupenci psali jen latinsky. Výsledkem tohoto nadřování latině byl částečný pokles českého spisovného jazyka, jež shledáváme skoro ve všech důležitějších dílech této doby, jako na př. v Kozmografii české od Zikmunda z Puchova (1554), jejíž sloh je nedokonalý a řeč porušená (srov. Fr. Černý, LF. XX, 444). Teprve průběhem další práce pozorujeme po této

¹ Ten praví: „necht jini knihy nové latině písic skládajť a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šířie: já knihy a sepsanie starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději ohoťati, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lisaje, pohrdán a potupen býti“; a dále: „ačkoli také bych mohl latině snad tak jako jini mně rovní psáti — ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti.“

² Kroniku Trojanskou z r. 1468 — první knihu v Čechách tištěnou — nemůžeme sem arciť ještě počítati.

stránce u autora zlepšení. Velmi nedbale si vede po stránce jazykové Hájek ve své dříve vyšlé kronice („Kronika česká“ z roku 1542), jež však přes to byla velmi oblíbena u lidu. Totéž platí i o kronikách Konáčově a Kuthenově (1510, 1539). Překlad Pavla Vorličného „O válce Židovské knihy sedmery“ (1553) je rovněž svědectvím nedostatečných znalostí jazykových. A ty lze pozorovati i v mnoha jiných dílech tohoto období.

K tomu se druzí ještě jiná překážka ve vývoji spisovného jazyka. Vedle ústavních úřadů jednotlivých zemí zřídil si totiž Ferdinand i vlastní úřady ústřední společně všem zemím, a ty byly německé. Okolnost tato vedla nejprve k dvojjazyčnosti v zemských úřadech. Brzy nejvyšší vrstvy šlechtické a úřednické nejen němčinu ovládaly, nýbrž se z části také poněmčily. A tak čeština pomalu mizí z těchto nejvyšších vrstev, za sto let je již němčina postavena na roveň češtině a za dalších sto, stopadesát let je úplně vytištěna z úřadů i ze škol. To však se již týká období pozdějších. Tu třeba především vytknouti, že první nitky germanisační síti byly utkány za vlády Ferdinandovy, který sice přál humanismu, a že v této době český jazyk neměl z humanismu zvláštního užitku.

K rozvoji českého jazyka přispěl humanismus teprve tehdy, když se pevně ujal také v Jednotě bratrské.

Jednota bratrská.

8. Zorganizování Jednoty bratrské spadá do r. 1457. Poněkud přísná, asketická organisace, založená Řehořem, již tanul na myslí ideál křesťanské mravnosti, nepřipouštěla vůbec vyššího vzdělání. Za Lukáše ke konci XV. stol. slevila poněkud se své přísné kázně, smiřovala se se světem. Proto teprve ve stol. XVI. a XVII. nabyla Jednota velikého významu a získala si také nesmírné zásluhy o český jazyk a českou literaturu.

Ze sedmdesáti českých knih tištěných v letech 1500—1510 vydala 60 Jednota, 10 pak utrakvisté a katolíci dohromady. Bratři měli své vlastní tiskárny¹. Jestliže doba od 1526 do 1620 byla

¹ První česká tiskárna byla v Plzni, a to katolická. Tam byla r. 1468 vytištěna první kniha (Trojanská kronika).

nazvána zlatým věkem (klasičkou periodou) české literatury, pak se tu především mysliho; arcit vedle zásluh Veleslavínových, na zásluhy Jednoty. Neboť pojmenování to by nebylo docela správné, kdybychom hleděli jen na množství vytištěných knih, jež vskutku bylo značné. Četné tiskárny tehdy vzniklé zaplavovaly přímo knihami české země. Popud vychází zvláště z Prahy, kde jest na prvním místě jmenovati tiskárnu Veleslavínovu, která převzala dědiectví tiskárny Melantrichovy. Kromě toho vznikaly i jině četné tiskárny bratrské. S Bratřimi, kteří, jsouce pronásledováni ještě za vlády Rudolfovy (1576—1612), utíkali se do Polska, stoupá i význam českého jazyka a českého písemnictví.

Bible Kralická.

9. Nejdůležitějším dílem Jednoty byla Kralická bible, jež vyšla v l. 1579—1593 v šesti svazcích. Dílo vynikalo v každém směru a je dosud důkazem velkých vědomostí členů redakce, jíž připadl tento úkol, jak po stránce jazykové, tak po stránce věčné. Bible byla dílo tak znamenité, že překonala všechny dotavadní výtvoř literární. Na ní se učily nejen celé generace Bratří, nýbrž i utrakvistů (protestantů), a také katolíci čerpali hojně poučení z tohoto pokladu. Jazyk bible Kralické se také brzy stal vzorem spisovného jazyka. Jím se řídili nejen spisovatelé bratrští, jako na př. Karel ze Žerotína, Komenský atd., nýbrž i spisovatelé utrakvističtí, jako na př. Sixt, Kocín, Plácel, Veleslavín¹ a j.; jeho jadrnost velebi a za vzor jej kladou dokonce i katolíci, jako na př. Balbín, Šteyer (Nový zákon 1677), Konstanc atd.² Také v době znovuzrození českého písemnictví měla bible Kralická veliký význam, ježto všichni, jimž šlo o správný jazyk, sáhli především po ní, jako Dobrovský, Jungmann, Palacký a j. Po Husovi značí bible Kralická nejdůležitější fázi ve vývoji novočes. spis. jazyka. Jistý rozdíl, který jsme konsta-

¹ Veleslavín na př. ještě r. 1587 dovolává se Melantrichova vydání bible — „melantrišky“ bylo jméno těchto vydání —, ale již v nejbližších letech právě vyšlého 4. a 5. dílu bible Kralické.

² Srov. Jos. Šmaha: Kralická bible a vliv její na pozdější překlady biblí českých (v ČČM. 1879, 26—33). R. 1715 vyšla celá bible (t. zv. bible svatováclavská); vydavatelé její, Konstanc, Šteyer a Barner, užili také Kralické bible.

tovali mezi jazykem Husovým a novočes. jazykem spisovným, je tu již značně menší. Jazyk bible Kralické není však nový jazyk, není ani domácí dialekt Blahoslavův a ostatních původců bible Kralické, nýbrž je to prostě jazyk Husův v další fázi svého vývoje a zdokonalení. Proto je tu také všude provedena přehláska, stopy moravských dialektů se objevují celkem v míře nepatrné.

10. V hláskosloví se obráží úplně již nynější stav. Zejména *ie* se již zúžilo v *i* a také *é* po měkkých souhláskách (po tvrdých souhláskách zůstává *é* nezměněno jako dosud ještě v jazyce spisovném). Výjimkou zůstává nezúžené *é* ve slabice *lé*, na př. *skále se pukaťo* Mat. 27. 51; *modléce se* Mat. 6. 7; Mar. 11. 24; Luk. 21. 36; Sk. 1. 24; 16. 25 atd.; *obilé* Sk. 7. 12, avšak *obilí* Luk. 6. 1; *veselé* Luk. 1. 14; *bez násilé* Sk. 5. 26; *pro násilé* Sk. 21. 35.

Starší *ó* (*uo*) se již změnilo v *ú* (*-óv* pak v *-úv*, na konci slova v *-ú*). Za *ú* máme tu již *au*, třebaže se porážnu vyskytuje *ú* ještě v XVII. stol. (srov. Geb. Hist. ml. I, 612). Jen na počátku slova najdeme vedle *au* také ještě *ú* (jež se píše *v*, na př. *vsta* Gen. 4. 11, vedle *auřad* Num. 18. 7).

V nahrazování bývalých jerů plnými samohláskami lze pozorovati ještě silné působení starých pravidel: *mládenček* (později *mládeneček*), *zvonček* (*zvoneček*), *svazček* (*svazecček*) atd.; *odšel* Mat. 2. 14, 4. 12 atd. (nyní *odešel*), ale *odešli* Mat. 22. 22; *sšel se* (*sešel se*) Mar. 3. 20; *k králi* Mar. 6. 25; *odestat* Mar. 8. 26; *všet* (*vesel*) Mat. 8. 8; *v vás* Mat. 10. 20; správně ještě: *ku pohřbu* (v slově *-hřeb* nebyla polosamohláska) Mat. 26. 12; ale také již *ku pohřbu* 5. Mojž. 26. 14.

Za *y* zřídka se objevuje lidové *ej*: *ustejdnouť se* (= 3. os. plur.) Mat. 21. 37; *v skrejších* Mat. 24. 26.

Velice přesně rozlišuje bible Kralická *l* tvrdé (*ř*) a *l* střední (*ř*) (srov. Gebauer, Hist. ml. I, 360—364). Za starší *ř* bývá tu *řu* (později *lu*), na př.: *řtunek* Job. 7. 6, *řtunce* Luk. 4. 40 atd.: s délkou: *řtaucy* Luk. 13. 25, *řtauhý* Deut. 2. 1 atd.

V kvantitě je tu skoro úplná shoda se stavem nynějším. Odchytky jsou řídké; na př.: *na hůru* (dnes *na horu*) Mat. 4. 8, 5. 1, 14. 23, 15. 29, 17. 1, 26. 30 atd.; *s hůry* Mat. 8. 1, 17. 9 atd. (dnes jen v adverbii *shůry*, jinak *s hory* ‚de monte‘); *na hůře*

Mat. 24. 3 atd.¹; *zima* (psáno *zýma*) je původní: *v zýmě* Mat. 24. 20 (srov. také osobní jméno *Zýma*). Přivlastňovací zájmeno *náš, váš* podržuje svou délku také v tvarech dvojslabičných (dialekticky dosud). Ostatní odchylky viz dále.

11. Ve skloňování se zachoval ještě hojně duál: *dvě hodině* Sk. 19. 34; *dvě hřivně* Mat. 25. 22; *dvě rybě* Mat. 14. 17, 19; Mar. 6. 38, 41; Luk. 9. 13, 16 (ale *dvě rybičky* Jan 6. 9), *dvě noze* Mat. 18. 8; *jiná dva (muže)* Jan 19. 18; *dvě létě* Sk. 19. 10, 28. 30 atd. Bývá tu ještě genit. *hřicha*, na př.: Jan 8. 34; Řím. 3. 20; 6. 6, 20; 7. 23, 25; 8. 2, 3, ale i *z hřichu* Jan 8. 46, *od hřichu* Řím. 6. 18, 22 (u pádů předložkových bývá tedy koncovka nová); dále *podotka* Mat. 9. 20, 14. 36; *pytlíka* Luk. 10. 4, 22. 35. Mimo *hřicha* jsou to však jen případy ojedinělé. Lidové jsou výrazy, jako na př.: *škřípí zubami svými* Mar. 9. 18, *s meči a kyjmi* Mar. 14. 43, 48; *mlátili Gaťada cepami okovanými* Amos 1. 3. Ovšem také vždy: *městeckách*, na př. Luk. 9. 6, Sk. 8. 25.

Zvláštní je tu také záliba v koncovec *-ové*, zejména u jednoslabičných neživotných *o*-kmenů: *hnátové* Luk. 19. 31, *dívové* Sk. 2. 43, *hřichové* Sk. 3. 19, *časové* tamt., *hladové* Mar. 13. 8, *hladové a morové*, *hrůzy i zázrakové* Luk. 21. 11, *zborové* Sk. 9. 31, *stromové* Mar. 8. 24 atd.

U *ja*-kmenů shledáváme hojně tvary, jako *k ovcem* Mat. 10. 6, 15. 24, *dušem* Mat. 11. 29, *v pracech* Řím. 12. 11, *na ulicích* Mar. 6. 56, Luk. 13. 26, *na stolících* Mar. 12. 39, *na večerech* Mar. 12. 39 (ale *večeřích* Luk. 20. 46), *o různicích* Luk. 21. 9. Tvary tyto se ujímaly také později u novějších spisovatelů, jako na př. u Palackého.

Zájmeno přivlastňovací *její* se pravidlem již skloňuje, na př.: aby otevřel tu knihu a zrušil *sedm pečeti jejích* Zjev. 5. 5.² Příklady skloňovaného *její* nalézáme již u Štítného (Hattala, Brus 241).

12. V časování je třeba upozornit na to, že se nevyskytují ani aoristy ani imperfektum. Jedn. 2. os. kond. zní *by* (později *bys*),

¹ Jde tu bezpochyby o zobecnění případů, jako staročes. *k oku, v okol (vúkol)* atpod.; viz mou Vergl. slav. Gr. I, 217.

² Ve vydání z r. 1613 je zde — a také na několika jiných místech — nesklonné *její* (= původně gen. sing. *jejie*).

2. os. množ. *byšte* (později *byste*): odstup to od tebe, *aby* takovou věc učiniti měl, *aby* usmrtil spravedlivého s bezbožným 1. Mojž. 18. 25; ale já pravím vám, *abyšte* nepřisahali všelijak Mat. 5. 34. V 3. os. jedn. je velmi hojně *můž*, na př. Luk. 12. 25, Sk. 19. 39; *pomůž* Luk. 10. 40, *nemůž* Luk. 12. 23, 14. 27, 16. 13, Jan 3. 3 a 5, 6. 44; podle toho pak také *nemůžte* Luk. 16. 13.

Bývá tu ještě *napím se* Luk. 17. 8; starý imper. k tomu zněl *pi* Luk. 12. 19, *napí se* Jan 7. 37; *bi* Sk. 10. 13, 11. 7, *zabíte* Luk. 15. 23; naproti tomu: *umej* Mat. 6. 17, Jan 9. 7 a 11, *obmej* Sk. 22. 16.

Rovněž máme tu ještě *zapřím* (nyní *zupru*), *zapřiš*, na př.: *zapřím* Mat. 10. 33, 26. 35, Mar. 14. 31; *zapřiš* Mat. 26. 34 a 75; Mar. 14. 30 a 72, Luk. 22. 34 a 61, Jan 13. 38 (srov. mou Vergl. slav. Gr. II, 299).

U IV. tř. jsou tu ještě staré imperativy: *usmyslte* sobě Mat. 3. 2; *rozmyslte se* Sk. 5. 35; *modlte se* Mat. 5. 44, 6. 9, 24. 20, 26. 41.

U V. tř.: *svižete*, *rozvižete* Mat. 18. 8, *svižice* Mat. 22. 13, *odvižice* Mar. 11. 2; *odvěžtež je* Luk. 19. 30; *obtíži(t) se* i já Mat. 21. 24, Mar. 11. 29, Luk. 6. 9, 20. 3, 22. 68; o tom *tížete* Jan 16. 19¹.

Prés. slovesa *žráti* zní: *žeru*, *žřeš* (z pův. *žěreš* jako *běreš*), atd., na př.: oheň vyjde a *sžře* nepřátely jejich Zjev. 11. 5.

Délka slabiky *-uj* v imperat. sloves VI. tř. se označuje: *zvěstůjetež* Mat. 2. 8, *připravůjete* Mat. 3. 3, *obětůj* Mat. 5. 24 a 8. 4. atd. (srov. mou Vergl. slav. Gr. I, 216 a II, 250).

Sloveso *dáti* má 3. os. množ. ještě *dadí*: *dadíť* Luk. 6. 38; *vydadí* Mat. 10. 19, 12. 36, 20. 19, 24. 9; *zdadí* Mat. 23. 37.

Prés. slovesa *býti* zní, užívá-li se ho samostatně (verbum existentiae), *jsem*, *jsi*... atd., jako slovesa pomocného, *sem*, *si*... atd.: *já jsem Hospodin Bůh tvůj, kterýž sem tě vyvedl ze země Egyptské* 2. Mojž. 20. 2; *Řekl sem já býť: Bohové jste* Ž. 82. 6. Od tohoto pravidla jsou však také odchylky.

Ženský rod přechodníku přít. má krátkost: *řkucy* Luk. 1. 24,

¹ K přehlásce *a*, vzniklého z původního *ę*, srov. ještě: *změl* jazyk jejich Ž. 55. 10; *koni zapřeženi* Zach. 6. 6. V dnešním jazyce se takové případy vyrovnaly.

18. 3, Sk. 16, 15. 17 (ale *řkauce* Luk. 3. 10; *řkaucý* Luk. 2. 22 atd.); *třesucy se* Luk. 8. 47; *přijducy* Luk. 18. 5; *viducy* Luk. 8. 47; *stojecy* Luk. 7. 38; Jan 8. 9; *seděcy* Luk. 10. 39; *prosecy* Mat. 20. 20; *čistěcy* Mar. 7. 19; *sloužecy* Luk. 2. 37; *plačecy* Jan 20. 11; *domnívajicy se* Jan 20. 15; *klanějicy* Mat. 20. 20; Srov. ještě: *a jsucy* těhotná, křičela, *pracujicy* ku porodu, *a trápěcy se*, aby porodila Zjev. 12. 2. S tímto zjevem se shledáváme v hojně míře později u básníků 1. pol. XIX. stol.

Koncovka přič. min. trp. má velmi často zdloženou samohlásku: *povědin* Mat. 1. 22, 2. 23, 22. 31 atd.; *zvědin* Mat. 10. 26, Luk. 12. 2; *odin* Mat. 6. 29, Mar. 1. 6, 5. 15 atd.; *otevřin* Mat. 3. 16, 7. 7, 8, 9. 30 atd.; *zavřin* Mat. 25. 10 atd.; *sevřin* Sk. 20. 22; *zapřin* Luk. 12. 9; *domnin* Luk. 3. 23; *vidin* Mat. 6. 1, 5 (podobně i *slyšán* Mat. 6. 7); *pokoušín* Luk. 4. 2; *zabíjín* Mar. 14. 12.

U přech. min. sloves III. tř. 2. vzoru lze pozorovati ještě kolísání mezi *a* a *e* (srov. mou Vergl. slav. Gr. II, 229): *ustýšavše* Mat. 17. 6, 22. 22 a 34 (ale *ustýševše* 22. 30); Mar. 10. 41, Sk. 8. 14, 11. 8; *stýšavše* Mar. 3. 21, 16. 11, Sk. 18. 8; *ustýšav* Mar. 2. 17, Luk. 8. 50, 18. 23, Sk. 5. 5; *ustýšavši* Mar. 5. 27 (proti *ustýševši* Mar. 7. 25); *mlčať* Luk. 18. 39.

Střední rod přech. přít. je roven ještě rodu mužskému, na př.: *zrno pšeničné padna v zemi* Jan 12. 24.

Praefigovaný, původně dvojslabičný infinitiv má často krátkou kvantitu, na př.: *přivesti* Sk. 25. 3, 6; *dovesti* Sk. 25. 7, avšak také *přivěsti* Luk. 18. 40.

Viz ještě: *důjdau* Mat. 5. 7 atd.; *nedověra* Řím. 4. 20 (srov. mou Vergl. Gr. I, 249—250), nyní *nedůvěra*.

13. Poznámky syntaktické.

Porůznu se vyskytají případy, jako na př.: *a hned všecken zástup uzřev jej, ulekli se; a zběhše se, přivítali ho* Mar. 9. 15; *a kdož by koli vás nepřijali* Mar. 6. 11; *kdož sme zemřeli hříchu* Řím. 6. 2.

Třeba vytknouti, že se v doplňku užívá velmi často složeného tvaru adj.¹: *byť zajisté bohatý velmi* Luk. 18. 23; *byť bohatý*

¹ To je zřejmý vliv latiny. Vliv latiny lze spatřovati také v jistém odporu Blahoslavově proti praed. instrumentálu (Grammatika 62—65). Vedle

Luk. 19. 2 (u toho adj. se to vyskytá velmi často); *sauď můj spravedlivý jest Jan 5. 30; jistě tento člověk spravedlivý byl Luk. 23, 47; svobodní buďte Jan 8. 36 (ale: jest svobodna Řím. 7. 3); starý jsa Jan 3. 4.*

Tu všudy je nomin. v doplňku. Ojedinele mívá *býti* při sobě doplňkový instr.; na př.: *aby on spravedlivým byl Řím. 3. 26; nebo žádat bych já sám zavrženým býti Řím 9. 3.*

Řeč tvá známa tebe činí Mat. 26. 73 je příkladem staršího, jmenného tvaru doplňkového adj. v gen.-ak.

U jmen vlastních užívá se jako v dnešní obecné mluvě nom. místo vok. (viz mou Vergl. Gr. II, 306): *Marta, Marta, pečlivá jsi Luk. 10. 41; Anna, proč ptáčeš? 1. Sam. 1. 8.*

Jinak není v pádosloví zvláštních odchylek.

Zejména ve větách záporných nalézáme pravidlem genitiv; na př.: *nenostež pytlíka ani mošny Luk. 10. 4; i nemohť tu znamení žádného učiniti Mar. 6. 5; aby neobláčeli dvou sukni Mar. 6. 9.* Dokonce na místo akusativu vyjadřujícího určení času nastupuje genitiv: *Tak-liž jste nemohli jediné hodiny bdíti se mnou Mat. 26. 40.*

Akusativ zůstává často jen v těchto a podobných případech: *nic neodpovídáš Mat. 26. 62; nic neodpovědět Mat. 27. 12; aby ničemu nic nepravil Mar. 1. 44; ale také: aby něčehož nebrali na cestu Mar. 6. 8; čehož nestuší činiti Mar. 2. 24; obojí: bera, což sem nepoložil, a žena, čehož jsem nerozsíval Luk. 19. 22 (ale: béřeš, čeho jsi nepoložil, a žneš, čeho jsi nerozsíval 19. 21).*

S genitivem se pravidlem pojí také slovesa složená s jistými předponami (*po-*, *u-*, *za-* a *na-*, viz mou Vergl. Gr. II, 318), jako na př.: *ukřivujice hlav svých Mat. 27. 39, nakloňte uši svých Ž. 78. 1.* Gen. je hojný zvláště u sloves složených s *po-*: *podali jemu kusu ryby... a plástu strdi Luk. 24. 42; povolal k sobě těch... Mar. 3. 13; podav ji ruky, pozdvihl ji a povolav svatých a vdov, ukázal jim ji živou Sk. 9. 41; protože opuštěných rukou a zemdlených kolen po-*

toho je ještě několik jiných případů, v nichž lze spatřovati vliv latiny na češtinu; přeháněli bychom však, kdybychom chtěli s Hattalou tvrditi: „že vzorem tak zvané klassické češtiny skutečně není nic jiného než latina, čili že i ona je vlastně řečí šlechtické a měštanské kasty, politických stran a hrstky literátů, z nichžto vlastně jen jeden jest opravdu hoden slouti klassickým. Mfím ovšem pansofa Komenského“ (Brus 147).

silíte Hebr. 12. 12; *pozdravtež všech správců svých, i všech svatých* Hebr. 13. 24¹.

Také instrumentál bývá právem ještě tam, kde již dnes místo něho užíváme ak. nebo jiné vazby, na př.: *dštil na Sodomu . . . sirou a ohněm s nebe* Gen. 19. 24.

Porůznu nalézáme tu vazbu ak. s inf.; je to zřejmý vliv latiny, který se tu, jak již bylo řečeno, i jinak jeví. Na př.: *věda jej býti muže spravedlivého* Mar. 6. 20; *že otce svého pravil býti boha* Jan 5. 18; *kteréhož se mne domníváte býti* Sk. 13. 25; *muži Atenští, vidím vás býti všelijak příliš nábožné lidi* Sk. 17. 22 (srov. mou Vgl. Gr. ¹II, 420)².

Vazba instr. s inf.: *a ti všichni proti ustanovení císařskému činí, pravice býti králem; jménem Ježíše* Sk. 17. 7; *pravě se býti něčím* Sk. 5. 36, *věda tebe býti saudečným národu tomuto představeným* Sk. 24. 10 (viz mou Vgl. Gr. II, 421).

Otázky zjišťovací se uvozují zpravidla tázacím slovcem *-li*: I otázal se ho Pilát: *Ty-liž jsi král Židovský?* Mar. 15. 2; *nikdy-liž ste nečtli, co učinit David?* Mar. 2. 25.

Někdy lze pozorovati hromadění vztažných vět (na př. v 1. Kol. 23. 24 následuje za sebou 5 vztažných vět).

V slovosledu bývají arcit někdy odchylky, zejména, jde-li o přehlédnutí, na př.: *abyšte ustanovení své zachovali* Mar. 7. 9 (naproti tomu na př.: *toho přinutili, aby nesl kříž jeho* Mat. 27. 32); *a jestliže království v sobě se rozdvojí* (m. a *jestliže se království v sobě . . .*) Mar. 3. 24.

14. Také po stránce kmenoslovné a lexikální třeba ještě vytknouti některé zvláštnosti.

Dosti oblíbena jsou tu deminutiva, na př.: *nemtuvnítko* Luk. 2. 12; *pacholátko* Mat. 18. 3; *synáčkové* Mar. 10. 24; *mládenček* Mar. 14. 51 (tu také *mládenci*), Jan 6. 9, 1. Sam. 17. 55, Jud. 8. 20; *červíček* Is. 41. 14; *hovádko* Is. 63. 14; *lvíčátka* Ž. 34. 11; *zvířátka* polí Joel 2. 22; *rybičky* Jan 6. 9; *po sýňcy* Jan 10. 23; v *sýňcy* Sk. 5. 12; *krmička* Jan 21. 5, 2. Sam. 13. 6 a 7; *na ložčých* Mar.

¹ Blahoslav v Grammatice praví: „Řekli by kdo: *Podej mi nůž, germanismus erit. A proto rei: Podej mi nože*“ (str. 72).

² Vazbu ak. s inf. nalézáme již v Kronice Trojanské: *pravil se býti posla krále Trojanského* (podle Nováka 17).

6. 55, Sk. 5. 15; *ložce*, na němž... Mar. 2. 4; *stádec* Luk. 12. 32 (totéž slovo nalézáme pak také v Jungmannových překladech); *zvonček* 2. Mojž. 39. 26; *čtvrtinka* a *třetinka* 4. Mojž. 15. 5 a 6; *štíplky* Ž. 144. 12; *kameníčko* Ž. 77. 18; *čepička* 2. Mojž. 29. 9, vedle *čepice* 2. Mojž. 28. 37; v Písni písní: *hořubička* 2. 14; *kvítičko* 2. 12; *větríček* 4. 16; *kozlátka* 1. 8; *telátka* 4. 5; *svazček mirry* 1. 13. A takových podobných příkladů by bylo lze uvést ještě více. Srov. také: *syn mládický* Přisl. 4. 3.

Neradi pozorujeme veliký počet substantiv na *-ní*, jako: *povědění* Mat. 2. 15 a 17; 4. 14; 12. 17 atd.; *požadání* Mat. 5. 28; *k slyšení* Mat. 13. 9 a 43 atd.; *mýšlení* Mat. 15. 19; *přemýšlování* Luk. 6. 8; *zkažení* Luk. 21. 20; *míšení mirry* Jan 19. 39; *plavení* Sk. 27. 9 a 10 atd.; *odpovídání* (*ἀπολογία*) 2. Tim. 4. 16 (v 1. Kor. 9. 3. je za to *odpověď*); *v obraňování* Fil. 1. 7 (v 1. 17 je za to *obrana*); *u něhož není proměnění, ani pro obrácení se někam jinam zastínění* Jak. 1. 17; *strom na pohledění libý* Gen. 2. 9; *shromáždění vod* Gen. 1. 10 atd.; *utíkání* Mar. 13. 18; *odešla s chvátáním do města* Luk. 1. 39 a mnoho jiných ještě. V devatenáctiřádkovém úvodě k Mat. nalézáme 18 takových substantiv.

Zachovalo se tu ještě slovo *zámutek*, na př. Luk. 22. 45; Jan 16, 6; 20. 21 a 22 (později zavedeno bylo zase na př. Čelakovským, jinak *zármutek*), ale *rmoutiti* Jan 16. 26, *kormoutiti* Jan 5. 4; pak *preč* Mat. 13. 48. Hojnou měrou je zastoupeno *dití*, *dím*, ale jen v určitých tvarech. Oblíbeno je také slovo *soukromí*, adv. *cele* atd.

Z němčiny jsou přejata následující slova: *fértoch* Sk. 19. 12; *z gruntu* Luk. 1. 13; *gruntové žálaře* Sk. 16. 26; *grunty v skále* Luk. 6. 48; *bez gruntu* Luk. 6. 49; v přeneseném významu vyskytá se již u Chelčického (Post.); *hauf* Mat. 26, 53; Mar. 6. 39; Sk. 23. 27; 27. 1 (podle Gebauerova Slovníku v starších památkách slovo to ještě doloženo není); *křtaltování* (*kštaltování*) a *křtalt* (*kštalt*) z „Gestalt“ (také v Blahoslavově Grammatice 252; v starších památkách doloženo není); *kšaft* „testament“, srov. sthněm. *geschefte* = „poslední pořízení“ (v stč. ještě nedoloženo); *kvaltování* Eccles. 1. 13; *mord* Sk. 9. 1; *mordovati* Mat. 24. 9; *mordér* Mat. 23. 37; *zmordovati* Mat. 2. 16, 10. 21 atd.; *zamordovati* Mat. 26. 4 atd. (slovo toto se objevuje se svými odvozeninami již na sklonku

stol. XIV.); *plac*, na *plac* Sk. 19. 29; *pres* Mat. 21. 33¹; Mar. 12. 1, Zjev. 19. 15 (zvláštní je, že se vykládá slovem *jezero*; to se vyskytá také ve Zjev. 14. 19 a 20 za *ληνός*, jako kdyby tu bylo *λίμνη*); *puntovati se proti komu* v poznámce k Mat. 16. 1; *rathauz* Mat. 27. 27; Mar. 15. 16; Fil. 1. 13 (vedle toho *radný dům* Jan 18, 28 a 33; 19. 9; totéž již u Husa); *rota: činicího rotý v zástupu* Sk. 24. 12; *shromáždili všecku rotu* Mat. 27. 27; *rynk: na rynek* Sk. 16. 19; 28. 15; *na rynecích* ve vysvětlivce k Mat. 6. 2; 11. 16; *na rynku* Mat. 11. 16; Luk. 7. 32; Sk. 17. 17; *na rynky* Luk. 14. 21; *šacovati* Mat. 27. 9; *šafář* Mat. 20. 8; Luk. 12. 42; 16. 1; *šeňk* Gen. 41. 9; *šlakem poražený* Mat. 4. 24; 8. 6; 9. 2 atd.; *špěhěr* Luk. 20. 20; *troštovati* poznámka k Mat. 24. 26; *sto tun* Luk. 16. 6; v předmluvě k prvnímu svazku: *místo obmezení klamrových*.

Docela běžná jsou slova, jako *cto* Mar. 2. 14 atd.; *celný* Mat. 9. 10; *fatešný* (hojný); *groš* Luk. 15, 8. 9; *halčř* Mat. 5. 26; *hejtman* Mat. 27. 2 a 27; 28. 14; Luk. 20. 20 atd.; *šos* Luk. 1. 9; 23. 34 atd.; *šotr* (část); *ortel* Sk. 25. 15; 26. 10; *pytlík* Luk. 10. 4; 12. 33; 22. 35 a 36 (srov. *měšec* 7. 13 a 29); *rytír* Jan 19. 23; Sk. 10. 7 (již v stč. památkách); *rytírstvo* Luk. 2. 13; 23. 11; Zjev. 19. 19; *špižirna* Luk. 12. 24 (ale teprve v pozdějších zpracováních; místo něho se užívalo ještě ve vydání z r. 1613 slova *šivnice*²); *šejdlík* Mar. 7. 4; *šold* Luk. 3. 14; *šoldněř* Mat. 8. 9, Mar 15. 16 atd.

S těmito výrazy se shledáváme ostatně také v jiných spisech této doby. Je patrné, že vliv němčiny zase stoupá. Předně dvůr císařský silně přispíval k poněmčování země (Ferdinand, Maximilián II., Rudolf II., jenž sám mluvil česky velmi nedokonale). Dále stále vzrůstající luteránství v zemích českých přivádí do země stále více německých kazatelů. V Praze vznikají dokonce německé kostely. Přední šlechtici neznají již domácího jazyka, dvojjazyčnost se povážlivě rozmáhá. Jsou ovšem mužové, kteří pozorují hrozící úpadek a snaží se jej proto odvrátiti. Z takových pokusů jest i památné usnesení sněmovní z r. 1615, potvrzené

¹ V poznámce k tomu *lis*; v pozn. k Mar. 12. 1: *káč*.

² K tomu v 1. vyd.: *loch, špižirna*.

králem Matyášem, za nedlouho však událostmi zrušené, které zajišťovalo jazyku českému privilegované postavení v království českém. Tím vším si vysvětlíme, proč se ujala v češtině tak četná německá slova.

V bibli Kralické se neuzívá arcit těchto slov zpravidla veskrze, nýbrž ve vysvětlivkách a na jiných místech bývají tu a tam též příslušné výrazy české.

15. Bratrský pravopis je částečným zhoršením soustavy Husovy. Vedle diakritického znaménka (pravidlem znaménka měkkosti), jež přejali Bratři v podobě poněkud změněné (místo Husovy tečky zaveden háček), užívá se také vždy spřežky *ss* místo *š*. Po *c*, *z*, *s* se píše vždy podle tehdejší výslovnosti *y* (srovn. mou Vergl. Gr. I, 30 a 372). Též spojka *i* se píše vždy *y*. Místo *i* píší Bratři *j*, místo *j* ve dvojhláskách *y*, jinde *g* m. *j*. Místo začátečního *u* je *v*-, místo českého *v* pak *w*. Pravopis tento byl potom po celá dvě století více méně pravidlem („bratrský pravopis“).

16. Nové vydání Kralické bible vyšlo r. 1596 (v jednom svazku). Text byl jen něco málo změněn; r. 1613 vyšlo pak třetí vydání se značnými změnami v textu. Vydání to pak bylo základem pro vydání další. O tom (Karafiát): Rozbor Kralického Nového Zákona co do řeči i překladu. 1878. Jazykové stránky díla se však dotýká jenom v míře nepatrné. Několik málo poznámek viz také v článku Jos. Šmahly v ČČM. 1878, 481—486. R. 1601 vyšel s četnými obměnami Nový Zákon; doslovný otisk tohoto vydání dala pak poříditi r. 1875 jednota „Komenský“.

Na důležitost bible Kralické, na níž se zakládá ně. jazyk spisovný, ukázal již J. Jungmann (ČČM. 1832, 169).

Blahoslav. Básnická řeč.

17. Na překladě bible Kralické má podíl hlavně Jan Blahoslav (1523—1571), a to tím, že jeho překlad Nového Zákona dříve vzniklý a porizený podle řeckého originálu byl pojat redakční komisí v nové úpravě do bible Kralické. V tomto překladě se Blahoslav drží co možná doslovného znění originálu. To bylo poněkud na újmu jazyka, který je tu proto o něco drsnější než v ostatních jeho spisích. Blahoslav však záhy postřehl tuto jistou nedokonalost a snažil se jí proto odpomoci tu a tam připojenými poznámkami.

18. Tímto srovnáváním originálu s předlohou získal Blahoslav hojný jazykový materiál, kterého pak použil ve své *Grammaticae*, a který mu byl aspoň podnětem k sepsání tohoto díla. Při sestavování této mluvnice dokončené r. 1571 byla mu východiskem první česká mluvnice vytištěná r. 1533 (později vyšla pak ještě r. 1543, 1588 a 1643). Jejimi autory byli Beneš Optát, Petr Gzel a Václav Philomates. Optát a Gzel počali překládati Nový Zákon podle latinského textu Erasma Rotterdamského a při tom viděli potřebu určitých jazykových a orthografických pravidel, jež se pak podle vzoru tehdejších latinských mluvnic (t. zv. Donata) snažili stanoviti ve své mluvnici. Oba usilovali také o důsledné provedení diakritického pravopisu. Philomates nás poučuje zase o správném užívání jednotlivých slov a tvarů; při tom archaismy, k nimž počítá hlavně duál, aoristy a imperfektum, zavrhuje. Ještě na počátku XVI. století se totiž našli někteří spisovatelé, kteří hleděli tyto tvary zachovati. Tak především Lukáš, jenž má ony tvary ve svém vydání Nového Zákona (1525) a jemuž se proto posmívali. Dále Jan Roh a Šimon Hájek, otec proslulého lékaře Tadeáše Hájka, který napsal jakýsi brus (antibarbarus) „*Tabula barbarolectica*“ (1549), v němž horlil jednak proti zanedbávání duálových forem¹, jednak proti užívání cizích frází, jako „je-li pán pryč?, jsou-li pán doma“, jež se ujaly vlivem němčiny². Philomates měl v úmyslu vyjiti z tehdejší skutečně mluvené řeči a zřici se všech archaismů. Pokud se týče jednotlivých slov, rozhoduje také u Blahoslava hlavně zvyk, nechce však zacházeti tak daleko jako Philomates. Blahoslav by raději oživil dobrá slova zastaralá než zaváděl nová a zbytečná. Je také proti zbytečnému doslovnému překládání z latiny, jevícím se zanedbáváním tvaru genitivního, zbytečným užíváním zájmena atd. Tyto myšlenky vyslovil na různých místech své mluvnice, těchto zásad se přidržuje také v svém překladě. V tom ho následovali i ostatní překladatelé bible Kralické.

V první části své mluvnice připojuje Blahoslav k dílu Optátovu, Gzelovu a Philomatesovu poznámky, v části druhé podává vlastní, ovšem málo přehledný, jazykový materiál. Třebáže celek

¹ Jana Blahoslava *Grammatika česká*, vyd. Ign. Hradil a Jos. Jireček. str. 70.

² Tamt. str. 243, 255.

není mluvnicí v pravém slova smyslu, obsahuje přece řadu jemných postřehů o českém jazyce. Je to bohatý jazykový materiál, který arcit patří spíše do slovníka, stilistiky nebo i do poetiky; nejspíše lze toto dílo srovnávat s nějakým brusem českého jazyka. Blahoslav skoro dvacet let studoval živou mluvu lidovou a pilně četl staré bible pergamenové, nové kancionály a traktáty. Proto je dodnes pro badatele důležitým pramenem k poznání českého jazyka a českého písemnictví. Tiskem vyšlo dílo teprve v století minulém spolu s jeho „Muzikou“ jako „Grammatika česká dokonaná l. 1571...“ ve Vidni r. 1857. Vydání to pořídili Ignác Hradil a Josef Jireček. Vydavatelé, bohužel, vynechali některá místa, která prý se příliš gramatiky netýkala¹.

19. Blahoslav se také činně účastnil vydání proslulého kancionálu Šamotulského z r. 1561, který náleží k nejlepším plodům tehdejšího českého písemnictví. Kancionál tento byl tak oblíben a rozšířen, že za 35 let vyšel v sedmeru vydání. Byl pak nepřehranou studnicí vědomostí, z níž čerpali netoliko Bratři, nýbrž také kališníci a luteráni, ano i katolíci. Skoro všechny písně do něho pojaté Blahoslav, pokud to arcit bylo možné, přepracoval; sám do něho přispěl 69 písněmi, a to 49 původními a 17 přepracovanými z písní starších. Písně tyto jsou památné také po stránce metrické. Blahoslav totiž zavádí v nich podle vzoru latinského a řeckého do češtiny časomíru. Tyto své snahy vyložil jasně ve spise zv. „Musica“ vyšlém r. 1558. Při upravování kancionálu měl příležitost studovat píseň po různých formálních stránkách a výsledky, k nimž při tom dospěl, uložil nám v tomto spise. Největší jeho význam tkví tedy v tom, že jím byla založena, jak právě bylo řečeno, v české poesii prosodie časoměrná². Pokusy Blahoslavovy byly napodobovány zejména Bratřími

¹ Srov. str. XIV.

² Se skromným pokusem v tomto směru shledáváme se již v úvodě k mluvnicí B. Optáta a P. Gzela, kde je česká sapfická strofa:

„Kdožkoli žádáš česky řádně čijsti
Pláti y z Latiny vykládati,
Máš tyto znova vydané s pilnofstij
Knížky přetčijsti.“

O ní ovšem praví Blahoslav: *inerudite compositum est, contra rationem prosodiae in lingua nostra.*

(Matoušem Benešovským, Vavřincem Benediktem Nudožerským a Komenským). Jejich zásluhou se udržela časomíra, třebaže ne veskrze, až do minulého století, kdy bylo zapotřebi mnoha bojů, než se dospělo k přesvědčení o nesprávnosti prosodie časoměrné v českém básnictví.

V „Musice“ bojuje Blahoslav také proti jiné starší „Musice“, vyšlé po první r. 1551 (po druhé r. 1561), jejímž autorem byl Jan Josquin (snad pseudonym Solínův). Po druhé vyšla Blahoslavova „Musica“ r. 1569. Nově byla vydána zároveň s Grammatikou r. 1857 Ignácem Hradilem a Jos. Jirečkem. Obě „Musiky“, jak Blahoslavovu, tak Josquinovu, vydal pak r. 1896 Ot. Hostinský.

20. Blahoslav se tedy první pokusil vtěsnati *básnickou řeč* do určitých metrických pravidel, třebaže mu šlo hlavně o písně určené ke zpěvu. Toho se dosud nikdo nepodjal. Při pouhém počítání slabik přihlíželo se toliko k rýmu, jak to lze pozorovati již v nejstarších památkách staročeských (na př. v cyklu legend ze začátku XIV. stol., v Alexandridě, Dalimilovi atd.). V nejstarší české písni (a v nejstarší české literární památce vůbec) *Hospodine pomiluj ny* není vůbec ještě rým. Velmi primitivní rým je také ještě v písni *Svatý Václave*.

21. Blahoslav jako nejpřednější ze spisovatelů XVI. stol. měl tedy značný vliv na vývoj českého spisovného jazyka. Jeho jazyk, třeba v něm nalézáme germanismy tehdy všeobecně oblíbené — jako na př. *koštovati* (m. *okusiti*), *ryňk*, *netrefuje se* (m. *nepřihází se*)... atd., srov. výše v kap. o bibli Kralické —, je celkem správný. Ceny mu neubírá ani to, že se často ve větě vedlejší (a také i hlavní) klade sloveso až na konec, že se zájmena *ten, ta, to* užívá *tu a tam* místo německého členu, na př. *toho slova, teda' neužívají než sedláci*¹, a že se v ní projevuje i vliv latiny (na př. *ve vazbě ak. s inf. a jinde*). Blahoslav však nechtěl zaváděti nějaký nový spisovný jazyk; jeho jazyk se zakládá především na tradici. Jediné tím si vysvětlíme, že doporučuje poučovati se o jazyku v knihách vynikajících vzornou češtinou. Mezi ně počítá zejména spisy bratrské (a mezi těmi zdůrazňuje

¹ Hattala, Brus 144.

zase kancionál Šamotulský), spisy Viktorina Kornela ze Všehrd, Řehoře Hrubého, ba dokonce i mnohé spisy Husovy a Chelčického, tedy spisy psané dialektem středočeským. Ano výslovně praví¹: „V Praze a tu okolo Nimburka a Boleslavě zato mám, nejpěknější a nejpravější jest Česká řeč, ano i v Králově Hradci a téměř i v Litomyšli. Hned potom jinak mluví v Litoměřicích², a tam v Řípsku, jinak v Plzenště.“

Daniel Adam z Veleslavína (1546—1599).

22. Vedle bible Kralické a vedle Blahoslava jest třeba ještě připomenouti Veleslavína, podle něhož, pro určitý ráz, který vtiskl tomuto období, bývá nazýván sklonem století XVI. a začátek století XVII. věkem Veleslavínovým. Duchem tvůrčím, vynikajícím originálními myšlenkami, Veleslavín arciť nebyl, a jsou to především relativní ryznost a správnost jeho jazyka, jež charakterisují připomenuté období.

Veleslavín původně přednášel na pražské universitě, ale zanechal profesury, když se stal majitelem proslulé tiskárny. Pro značné množství knih, jež vyšly z jeho závodu, pro ryznost jejich jazyka a pro jejich důkladnost byl nazván architypographus Pragensis. Přestával arciť hlavně na překládání cizojazyčných děl tehdy velmi oblíbených. Svými předmluvami a dedikacemi se snažil vznítiti lásku k českému jazyku, a to hlavně u příslušníků vyšších stavů. Kromě toho přehlížel díla jiných spisovatelů, jež byla tištěna v jeho tiskárně, psal k nim předmluvy atd. Činnost jeho charakterisuje nejlépe Balbín těmito slovy: „denique quidquid doctum et eruditum Rudolpho II imperante in Bohemia lucem adspexit, Veleslavinum vel autorem, vel interpretem, vel adjutorem, vel ad extremum typographum habuit“ (Bohemia docta).

V tom, že vlivem latinských autorů kladl tak veliký důraz na formální stránku jazyka, jeví se pravý humanista. Jeho formálním přepracováním velmi získalo tak mnohé dílo (na př. jím vydané kroniky Kuthenova a Aeney Sylvia v překladě Konáčové³,

¹ Grammat. čes. 339—340.

² Ještě kolem r. 1700 byly české!

³ Předmluva k tomuto novému vydání byla svého času kladena za vzor historického slohu.

jejichž původní znění k této stránce vůbec nepřihlíželo). Tento vliv latinských autorů však měl za následek také mnohé nevýhody: jednoduchý sloh originálu byl často odíván lesklým rouchem rozsáhlých souvětí, zaveden zapletený pořádek slov, kladena vedle sebe četná synonyma a protiklady a do textu vkládány latinské citáty a floskule (ty lze ostatně naléztí také u Blahoslava). Celkem se vyznačuje Veleslavínův jazyk relativní správností; je docela patrné, že ani on nezůstal ušetřen vlivu bible Kralické.

Také v jazyce Veleslavínově byl spatřován vzor českého spisovného jazyka. My mu ovšem musíme dnes vytknouti někdy zcela nečeský slovosled a některé latinisující vazby. Kromě toho se u něho shledáváme zase s germanismy tehdy běžnými, jako na př.: *s něčím vůkol jíti* = „mit etwas umgehen“ místo *něco obmýšleti*; *fedrovati* = „fördern“ (ve staré češtině ještě nedoloženo), *fedruňk*; *folku nedávati* (*folk* z „folge“ objevuje se rovněž teprve v XVI. století); *retovati, do achtu dáti, fecht mistr* atd.¹

Vědecká prosa. Gramatikové.

23. Počet oborů vědních, týkajících se speciálně vědecké prosy a vzdělávaných jazykem českým, byl nepatrný. Mezi nimi jest především vytknouti historii, pěstovanou úplně v duchu své doby. O její rozkvět se přičinil, arcit vedle jiných již výše uvedených spisovatelů, zase hlavně Veleslavín. Dalšího propracování se pak také dostalo prose právnické, pěstované s úspěchem již dříve. Na pevnější základ postavena terminologie botanická Tadeášem Hájkem, a to jeho českým překladem proslulého herbáře Matthioliho (1562), vydaného po druhé také Veleslavínem.

Ostatní obory nebyly v českém jazyce dotud z veliké části pěstovány. Nedivíme se proto, že Komenský, píše v XVII. století česky své didaktické spisy, musil nejenom pracně shledávati potřebnou českou terminologii, nýbrž také tvořiti si sám české výrazy.

Ani řeč básnická, nehledíc již k výše uvedeným zásluhám Blahoslavovým, vztahujícím se na píseň duchovní, nepovznesla se v tomto období na vyšší úroveň. Prostopravda Mikuláše Dačického z Heslova (1620) má ještě příliš daleko do doko-

¹ Srov. Jos. Jungmann, Historie literatury české² (1849) 124.

nalosti. Také básnická díla jinak velmi plodného Šimona Lomnického z Budče jsou pouhou rýmovanou prosou.

24. V této době se dostalo jazyku také zpracování gramatického, a to od Benedikta Nudožerského, jehož úplná mluvnice, stojící na výši filologické vědy své doby, vyšla r. 1603. Nudožerský přeložil také žalmy; v nich užil antických rozměrů časoměrných. K svému příkladu připojil pak také výklad o časoměrné prosodii pod názvem „ad lectorem“. Poněvadž vůbec neznal Blahoslavovy „Musiky“, byl druhým ze zakladatelů české prosodie podle antických rozměrů časoměrných. Překlad těchto žalmů se však ztratil.

Ještě dříve, a to r. 1577, vyšla mluvnice Matouše Benešovského Philonoma, obsahující pouhý přehled skloňování a časování. Také Benešovský přeložil několik žalmů v časoměrném rozměru elegickém a připojil je k své české mluvnici.
